

Kaip SIMONAS DAUKANTAS priartėjo prie Telšių krašto

Algirdas DAČKEVIČIUS

Simonas Daukantas buvo svarbus lietuvių tautinio atgimimo lyderis, kuriam priklauso reikšminga rolė formuojant lietuvių identitetą ir tautinę savimonę. Jo darbai, ypač kalbos ir istorijos puoselėjimas, tapo pagrindu, ant kurio ir gūdžiausiais laikais buvo kuriama laisvos ir nepriklausomos Lietuvos idėja, kuri šiandien, minint jos laisvės 35-metį, yra gyva ir stipri. Jis 1850–1855 metais gyveno Varniuose pas Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių. Įdomu tai, kad, prabėgus 160 metų po genealaus istoriko ir rašytojo mirties, Telšių krašte atsirado naujų aplinkybių, paskatinusių vėl prisiminti Simoną Daukantą.

Nežinomo skulptoriaus biustas garsiam žemaičiui

Žinomas Lietuvoje gintaro meistras ir kraštotyrininkas Alfredas Jonušas saugo originalų Simono Daukanto biustą. Ant jo užrašyta S. Daukanto pavardė, tačiau joje N raidė netaisyklinga, tarsi būtų apversta „aukštyn kojomis“. A. Jonušas mano, kad tai ne serijinis darbas, nes su klaidingai parašyta rai- de jis nebūtų dauginamas. Biustą apvertus, apačioje matosi įrėžta data: „24/XII – 1935“. Šį biustą A. Jonušas įsigijo apie 1980-uosius metus iš kolekcininko Antano Griciaus, gyvenančio Sedoje.

Kraštotyrininkas biustą parodė Vilniaus dailės akademijos Telšių fakulteto profesoriui Osvaldui Neniškiui, taip pat kitiems šio fakulteto skulptoriams, kurie pastebėjo, jog tai profesionalaus autoriaus darbas. Galbūt net Juozo Zikaro, nes garsus skulptorius gyveno 1861–1944 metais. Tačiau viską tiksliau galėtų atskleisti meno kūrinio autentifikacijos ekspertizė. Tai procesas, kurio metu vertinama kūrinio kilmė, autentiškumas, amžius, technika ir autorius. Gali būti atliekamos įvairių tipų analizės, tarp jų ir cheminės, fizinės, meninės ir istorinės,

Alfredas Jonušas su nežinomo dailininko 1935 m. gruodžio 24 d. sukurtu Simono Daukanto biustu. Algirdo Dačkevičiaus nuotrauka

siekiant patvirtinti kūrinio vertę ir istoriją.

Šiomet 85-ąjį gimtadienį švęsiantis Telšių miesto Garbės pilietis Alfredas Jonušas pastebėjo, jog jam gyvenimas nešykšti atradimų, įvairių siurprizų ir malonių sutapimų. Jo šviesaus atminimo mamos pavardė buvo Stanislava Jonušienė – kaip ir Simono Daukanto motinos. Bet svarbiausia žinia visiems vaikams, kaip reikia gerbti savo motinas, yra Simono Daukanto pavyzdys. Skuodo rajono Lenkimų bažnyčios šventoriuje, kur ilsisi istoriko motina, antkapio akmenį parūpino ir tekstą su savo šeimos gyvenimo faktais iškaldino pats Simonas Daukantas. Akmuo buvęs kaldintas Petrapilyje: paminklas atsiėjęs 103 rb., kurį iš Liepojos trys arkliai vežė dvi dienas. O į vežimą jį įkelti galėjo tik aštuoni vyrai. Rausvo granito plokštėje iškalti šie žodžiai (rašyba dabartinė): „Čia ilsis Dievuje užsnūdusios Kotryna Odinaitė pirma Stanisloviene Janušienė, paskui Jurgienė Daukantienė, kuri gyveno sumišimuose svieta, regėjo ir kentėjo didžius vargus, rūpesnius savo amžiuje, metuose 1795 m. buvo gausiame mūšyje po Liepoja lygiai su vyru ir trimis dieveriais. Dievas jai buvo davęs penkias dukteris ir du sūnu, regėjo savo vaikų vaikus. Turėdama 90 metų amžiaus savo, perskyrė su šiuomi svieta m. 1847 lapkričio mėnesio 9 dieną, auštant, palikusi šiame pasaulyje bevargstančius dvi dukteri ir sūnu, kurie raudodami savo meilingomis ir išmintingos motinos minavonei tą akmenį padėjo“.

(Nukelta į 8 p.)

Simono Daukanto biustas ir jo nugarinės pusės įrašas. Algirdo Dačkevičiaus nuotraukos

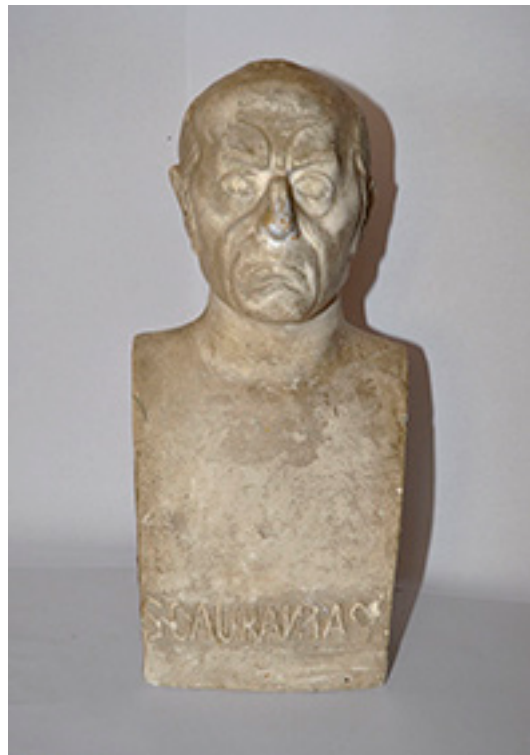
Simono Daukanto pėdsakais

Iliojaus universiteto Čikagoje profesorius, habilituotas daktaras Giedrius Subačius, gilindamasis į akademiko Vytauto Merkio studiją, skirtą S. Daukantui, atkreipė dėmesį, kad autorius nurodo, jog pirmosios žemaitiškos-lietuviškos istorijos autorius 1859–1861 m. gyveno pas Liudviką Vambutą, bet nemini, kur būta jo bajoriškosios gūžtos. G. Subačius paprašė šią problemą padėti išgvildinti Vilniaus universiteto profesorės habilituotos daktarės Tamaros Bairašauskaitės, besigilinančios į bajoriškąją kultūrą. Ji nustatė, kad L. Vambutas gimė Luokėje, o vėliau gyveno netoli Telšių, Kalnėnuose. G. Subačių domino, gal dar žinoma, kur stovėjo jo dvaras. Atrodė, kad užduotis nesudėtinga. Deja, paieškos iš pradžių buvo gana nesėkmingos. Bet rankų nenuleido Vilniaus dailės akademijos Telšių fakulteto dėstytojas istorikas Povilas Šverebas, į paiešką pasitelkęs Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skyriaus vyriausiąją redaktorę Astą Miltenytę ir gausų būrį kitų talkininkų.

P. Šverebas prisimena, kad dar 1999 metų rudenį netikėtai sulaukė svečio iš Varšuvos Gerardo Dowkontto, kuris su antros kartos pussesere Daina Gineitienė ieškojo savo prosenelio gydytojo generolo Jurgio Petro Daukanto dvarelių – Tiškuose (Mažeikių r.) ir Dadotkuose (Telšių r.). P.Šverebas pirmąjį dvarelių žinojo, todėl svečiui iškart parodė, o kitais metais išsiaiškino, kur buvo ir Dadotkų dvarelis. Be to, Mitkaičių kapinėse surado ir Jurgio Petro kapavietę, o Nevarėnuose – jo tėvo, Telšių pavieto žemės regento, Andriejaus palaidojimo vietą.

Jau per patį pirmąjį susitikimą telšiškis Gerardo paklausė, ar jis nėra istoriko Simono Daukanto giminaitis. Svečias prisiminė, kad jam senelis yra ne kartą aiškinęs, jog iš jų giminės buvo kilęs istorikas Simonas, kurio tėvas ar senelis buvo vedęs nekilingą. Už šį poelgį giminės buvo pasmerktas ir jam atimta bajorystė. Tačiau šalutiniai šaltiniai rodė, kad mūsų pirmosios žemaitiškos-lietuviškos istorijos autorius gali būti kilęs iš šios Daukantų šakos, turėjusios herbą Ślepowron ir valdžiusios Draudikų-Dūseikių dvarelių.

Taip S. Daukantas pradėjo artėti prie Telšių.

Prie dvarvietės nustatymo prisidėjo daugybė žmonių

Martyno Mažvydo Lituanistikos skyriaus vyriausioji redaktorė Asta Miltenytė padėjo Gerardui išsiaiškinti, kur galėjo būti Kalnėnų dvaras, nes jo prosenelis generolas, gydytojas Jurgis Petras Daukantas buvo vedęs iš Kelmės parapijos kilusią Mariją Kačenovską.

Kol A. Miltenytė rausėsi po archyvus, P. Šverebas ieškojo vietos, kurioje stovėjo Kalnėnų dvaras, bet pastangos buvo bevaisės. Niekas nežinojo, nei kur buvo šis dvaras, nei kur galėjo būti palaidotas dvarininkas S. Kačenovskis. Kalnėnuose nurodydavo, kad esą tik markapiai. Kiti dar žinojo žydų holokausto aukų vietą.

„Dabartiniai kalnėniškiai mane vis nukreipdavo tai į Žemaitijos turizmo informacijos centrą Telšiuose, tai į „visagalį internetą“, arba tas pačias kapinaites. Įdomu, bet jaunimas labiau domėjosi savo gyvenamosios vietos praeitimi ir klausinėjo, kodėl ieškau tos Kalnėnų dvarvietės, nei vyresni“, – stebėjosi P. Šverebas.

Kalnėnų kaimo vietovardžių vadyne nurodyta, kad Kalnėnų dvaras nuo Telšių yra nutolęs apie 2,5 kilometro ir įsi-

Nuotraukose (iš kairės): Gerardas Dowkontt ir Asta Miltenytė 2017 m. Vižainiuose (Lenkija); Povilas Švėrebas. Notruaka iš Povilo Švėrebo asmeninio archyvo. Fotografai nežinomi

kūręs kairėje Telšių–Sedos kelio vakarinėje pusėje. Ypatingai svarbus pasirodė Puodžiaus, arba kitaip Pono, kalnas, nes nurodyta, kad 0,5 ha kalnelyje, kuris apaugęs krūmais, ir yra į šiaurę nuo Kalnėnų dvaro, vakarinėje Plintaukos (lauko su juodžemiu ir purvu) pusėje, vardyno pastabos grafoje įrašyta: „Palaidoti Kačenauskas ir Kornetauskas, Kalnėnų dvaro savininkai.“ Suradus Pono kalną, į pietus reikėjo ieškoti dvarvietės. A. Miltenytė net atsiuntė vokišką žemėlapi, kuriame aiškiai užrašyta: „Gut Kalniany“. Kadangi po melioracijos upeliai neteko savo vagų, nes virto grioviais, keliai buvo ištiesinti, todėl patikimų prisirišimo taškų buvo neįmanoma rasti. Juolab, kad ir pavadinimas užėmė pakankamai žemėlapio erdvės.

P. Švėrebui kilo mintis pasitelkti bendradarbių Valdą Giedrą, kuris neabejingas istorijai. Jis buvo girdėjęs, kad kitoje kelio pusėje, kur gyvena, anksčiau buvęs koks tai Seminarijos palivarkas, o pats anksčiau šalia Šiaulių–Palangos kelio toje vietoje laukuose buvo matęs raudonų plytalių.

Nors Kalnėnų dvaras buvo medinis, bet kaminais turėjo būti mūriniai. Bet ne vienas kalnėniškis ir džiugėniškis buvo jau paaiškinęs, kad Seminarijos palivarkas buvo visai kitoje vietoje. Nors pirma išvyka buvo nesėkminga, svarbiausia, kad Kalnėnų dvaro paieška užsikrėtė ir Povilo bendradarbis. Jis net naktimis pradėjo ieškoti senų vietovės žemėlapių, juos uždėję ant dabartinių. Rezultatai buvo panašūs – dvaras stovėjo kiek toliau į vakarus nuo dabartinio žiedo Telšiai–Seda–Šiauliai–Palanga. Dar jis prisiminė, kad iš tų vietų yra kilęs Vaclovas Girdvainis. Pasikalbėjus su pastaruoju, paaiškėjo, kad šis augęs nuo 1957 m. šalia Pono kalno, bet kodėl jis taip vadinosi, nežinojo.

Vieną rugsėjo pavakarę žingėdi trijulė – Povilas, Valdas ir Vaclovas – apžiūrėjo kalnelį, kuriame buvo palaidoti Kalnėnų dvaro savininkai. Vaclovas

dar surado vieną riboženklių, kuris rodė, kad šis žemės plotas kadaise buvo „išimtas iš naudmenų“. Už jo, kalvelės centre, buvo įdubimas, rodęs, kad kapavietė buvo atkasta. Tik augalai liudijo, kad ši vieta buvo sukultūrinta. Didelį kalniuko plotą dengė mažosios žiemenės, augo gudobelės, alyvos. Žiemenės – nereiklus augalas, galintis augti ir pavėsyje, todėl anksčiau plačiai naudotos kapams apželdinti. Vaclovas dar prisiminė, kad kai šeima iš Buožėnų persikėlė ir pradėjo kurtis prie Pono kalno, ta duobė jau buvo. Nuo kalvos, pažvelgus į pietus, prieš akis atsivėrė Valdo lokalizuota Kalnėnų dvaro vieta. Vaclovas dar prisiminė ir apleistus ūkinius dvaro pastatus. Tik jo atmintyje niekaip negalėjo atgimti ponų namo vaizdinys. Jis mano, kad tuo metu pastato jau nebuvo išlikusio. Dar buvęs didelis tvenkinys (prūdas), kuris jau buvęs užžėlęs. Vaclovo manymu, ūkiniai dvaro pastatai buvo nugriauti, kai tiesė plentą Šiauliai–Palanga. Tai galėję būti apie 1961–1962 metus, nes kelias buvo „nutemptas“ iki dabartinio žiedo, o kitais metais pratęstas Plungės kryptimi. Vaclovas dar papasakojo, kad vykdant melioraciją, Pono kalną, kuris užėmė 0,56 ha krūmyno, reikėjo paversti ariamu lauku, bet jo tėvas išprašęs jų sodybos „nenuplikyti“.

„Didžiulį A. Miltenytės pastangų dėka atkūrėme tragišką Vambutų-Kačenovskių-Geoldnerių giminės geneologinę atkarpą, o sulaukus V. Giedros ir V. Girdvainio pagalbos, nustatėme ir vietą, kur stovėjo Kalnėnų dvarelis. Pasirodo, kad jame ne tik nuo 1859 m. iki 1861 m. gyveno istorikas S. Daukantas, bet čia lankėsi ir poetas Maironis“, – sakė istorikas P. Švėrebas.

Pirmą kartą straipsnis paskelbtas 2025 m. kovo 7 d. laikraščio „Kalvotoji Žemaitija“ Nr. 19 (10726). „Žemaičių žemėje“ straipsnis viešinamas, gavus autoriaus sutikimą.